МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ» ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА КРАЇН ЄВРОПИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРАВОСУДДЯ
АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ОСВІТНЬОГО ТА НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В. ГОЛДІША (М. АРАД, РУМУНІЯ)

ПРАЦЯ ТА ЇЇ ОПЛАТА, ВІДПОЧИНОК В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА РАЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ

Матеріали міжнародної правової школи

18 листопада 2022 р.

Ужгород • 2022

К 65 **Праця та її оплата, відпочинок в умовах війни: конституційні гарантії та раціональні можливості:** матеріали міжнародної правової школи, м. Ужгород, 18 листопада 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. – 85 с.

ISBN 978-617-8046-00-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну правову школу: «Праця та її оплата, відпочинок в умовах війни: конституційні гарантії та раціональні можливості», яка відбулася на базі юридичного факультету Ужгородського національного університету 18 листопада 2022 р.

ISBN 978-617-8046-00-2

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет, 2022

Справедливий Закон —
найвища суспільна мудрість

КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА
BASIC LEGEM
«УжНУ»
КАФЕДРА

Бєлов Д.М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету,
Заслужений юрист України

Росул Н.О.,
студентка 2 курсу магістратури
юридичного факультету
Ужгородського національного університету

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Зростання дефіциту бюджету, рівня фінансової самостійності регіонів в умовах децентралізації зумовлюють зміну пріоритетів у розподілі доходів окремих адміністративних утворень і держави загалом. Враховуючи складність економічної та політичної ситуації, можна припустити, що буде зменшена стаття витрат на соціальну політику. При цьому чисельність населення, яка потребує додаткового соціального захисту та соціальних виплат, зростатиме. Як наслідок, відбудеться зниження рівня соціальної захищеності населення. Щоб не допустити зростання соціальної напруженості у країні і загострення соціальної кризи, необхідно шукати нові методи й інструменти реалізації соціальної політики та формування соціальної безпеки населення. Одним з них може

стати активізація соціального підприємництва як на регіональному так і на загальнодержавному рівні, адже в цьому випадку основна частина витрат на соціальний захист населення ляже на плечі суб'єктів економічної діяльності [1, с. 25].

Соціальне підприємництво керується відомим підходом *Triple Bottom Line,* тобто *Profit-People-Planet* (прибуток, люди, планета). Крім екологічних проблем, такий підхід дозволяє працювати з проблемами бідності, нерівності, відсутністю доступу до освіти та медицини.

За своєю суттю соціальне підприємництво балансує між комерційною та некомерційною діяльністю. Тобто, щоб бути соціальним підприємством, потрібна бізнес-модель, а також певна соціальна (або екологічна) цінність, що вимірюється. Ця тема ідеальна для тих, кому складно визначитися, за кого грати: за добрі справи або за гроші. На щастя, такий вибір не обов'язковий, оскільки армія соціальних підприємців показує, що цей гібридний підхід працює. Також це працює і в Україні, оскільки є такі, як *Urban Space 100 (і 500), Горіховий Дім, Манівці, Ясна Річ, ІнваФішки, Woodluck, Good Bread from Good People, Третя після опівночі* і багато інших. Ці підприємства існують, щоб вирішувати спільні для багатьох проблеми, але роблять це бізнес-методами, заробляючи гроші.

Відзначимо, вперше термін *«соціальний бізнес»* вжив нобелівський лауреат М. Юнус. Серед семи принципів соціального бізнесу, описаних М.Юнусом, можна виділити боротьбу з бідністю, повернення інвестицій

без дивідендів, екологічну свідомість та покращення робочих умов. За версією М.Юнуса, соціальний бізнес мав би бути провідною моделлю капіталізму майбутнього з людським обличчям.

Прикладом соціального бізнесу можна назвати *Grameen Bank,* заснований самим М. Юнусом. Цей банк видавав мікро-кредити бідним жителям індійських сіл. Соціальним бізнесом можна також вважати серію кросівок *«Адідас»* для людей з проблемами опорно-рухового апарату, партію дешевих вітамінізованих йогуртів *«Данон»* для Азії, дешеві протимоскітні сітки *BASF* та інше [2, с. 112].

В даний час в Україні соціальне підприємництво як соціальна практика тільки починає розвиватися. Кількість реально діючих соціальних підприємств невелика, і часто вони навіть самі не сприймають себе в такій якості. Громадська підтримка та державні заходи поки відсутні. У тому, що соціальне підприємництво в Україні знаходиться в зародковому стані, немає нічого дивного. В СРСР соціальна сфера була монополізована державою і тому про те, щоб передати частину його функцій комусь ще, не могло бути й мови. Специфікою є той факт, що соціальне підприємництво не інституціоналізоване – в законодавстві такого поняття [3, с. 27].

Щодо історичних аспектів розвитку і популяризації соціального підприємництва в Україні, то у 2006-му році впроваджено проект *«Мережа громадської дії в Україні» (UCAN)*, фінансований США. Американські експерти провели тренінги для представників громадських організацій. Пізніше американський уряд надав гранти на створення

соціальних підприємств на основі результатів конкурсу бізнес-планів. У 2010-2013 роках була ще одна ініціатива. У консорціум *«Сприяння соціальному підприємництву в Україні»* в ввійшли Британська рада, фонди *«Східна Європа»* та *«Відродження»,* аудиторська компанія *Pricewaterhouse Coopers, «Ерсте банк».* Долучилася і державна неприбуткова організація - Український фонд підтримки підприємництва. У березні 2011 року між Британською Радою в Україні, що виступає від імені партнерів проекту (Фонду Східна Європа, Pricewaterhouse Coopers, Ерсте банку) та Українським фондом підтримки підприємництва підписано Меморандум щодо співробітництва в рамках проекту «Сприяння соціальному підприємництву» в Україні [4, с. 5-6].

Відповідно до ст. 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [6]. Завдання сучасної держави соціально-демократичної орієнтації функціонувати задля реалізації основоположного конституційного гасла — забезпечення прав людини. Спектр цих прав доволі широкий, що зумовлює багатогранність людинонаправленої діяльності держави у суспільстві. Історично підтверджено, що пакет соціальних прав людини найбільш повно забезпечується в умовах ринкової економіки [7, с. 78]. Соціальне підприємництво в умовах ринкової економіки виступає ключовим важелем у врегулюванні соціальних проблем з боку підприємництва.

Також соціальне підприємництво допомагає знизити рівень безробіття шляхом створення нових робочих місць. У свою чергу, це позитивно впливає на рівень реалізації конституційного права на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [6].

Не важко побачити, що йдеться про три основні групи: людей, які не можуть конкурувати на ринку праці через певні фізичні та психологічні проблеми, людей, які не можуть працевлаштуватись, людей, не здатних себе реалізувати через соціальні чинники. І якщо для успішної праці перших та частини других (в умовах гострої потреби у робочій силі особа, яка хоче працювати, може завжди знайти роботу) достатньо працевлаштування відповідно до їх можливостей та створення належних умов праці (це власне залежить від власника чи працедавця), то для третіх (наприклад, осіб звільнених з місць позбавлення волі) цього недостатньо. Необхідна допомога та тісний контакт із соціальними службами та правоохоронними органами. Так, адаптувати особу, яка тривалий час перебувала у місцях позбавлення волі до звичного життя, навіть за її бажання, досить складно [7, с. 81].

Таким чином, соціальне підприємництво відіграє важливу роль в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина, зокрема права на працю, на достатній життєвий рівень, на рівність, на соціальний захист нового формату. В даному випадку вважаємо, що поняття соціального захисту повинно трактуватись широко, виходити за межі виключно державних зобов’язань (пенсії, інші соціальні

виплати), і включати в себе модель відповідального підприємництва. Можна стверджувати, що соціальне підприємництво є важливим кроком до відходу від колективізму і переходу до індивідуалізму, де юридичні особи та фізичні особи-підприємці своєю діяльністю за власної ініціативи створюють гідні умови для життя соціально незахищених верст населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коленда Н. В. Соціальне підприємництво та соціально відповідальний бізнес в системі забезпечення соціальної безпеки населення : Монографія. Луцьк: Терен, 2017. 136 с.

2. Доброва Н.В. Соціальне підприємництво. *Економічні інновації.* 2015. Вип. 59. С. 112-117.

3. Волкова М.В., Шевченко В.С. Роль соціального підприємництва у забезпеченні сталого розвитку України. *Соціальна економіка.* 2016. Вип. 1. С. 25-29.

4. Сіренко Н.М., Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні: основні аспекти. Сталий розвиток економіки. 2016. Вип. 1. С. 5-10.

5. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. Підручник. Київ. 2017. 58 с.

6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, ст. 141.

7. Косович Б.І. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава.* 2020. Вип. 3. С. 77-81.

8. Матеріали з офіційного сайту компанії «Gudzyk». URL: https://gudzykbags.com.ua/ (дата звернення 15.11.2022).

9. Бєлов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правовий статус особи: базові підходи. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 22-25.

10. Бєлов Д.М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: окремі питання теорії констуціоналзму. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 4. С. 77-79.

11. Бєлов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21-26.

12. Громовчук М.В., Бєлов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46-50.

13. Громовчук М.В., Бєлов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. №3/2022. С. 22-24.

14. Бєлова М.В., Марцеляк М.О. Принцип гуманізму, як передумова змісту окремих категорій прав людини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* Випуск 73(5). 2022. С. 33-35.

Бєлова М.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
юридичний факультет
Ужгородського національного університету,

Гусейнова С.З.,
студентка 6 курсу юридичного факультету
Ужгородського національного університету

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

Наявність великої кількості соціальних проблем та вразливих груп населення в країні змушує шукати нові та інноваційні підходи до їх вирішення. Використання комерційних підходів у соціальній сфері – це світовий тренд, який добре зарекомендував себе у багатьох країнах, зважаючи на фінансову стійкість (незалежність від грантової допомоги) та значний соціальний ефект. Для чіткого розуміння поняття «соціальне підприємництво» потрібно використовувати критерії, які дозволять чітко визначити і відокремити такий вид бізнесу від традиційного [9, с. 8].

Безсумнівно, соціальні проблеми є складним та багатогранним явищем, яке виникає в умовах розвитку суспільства. Останні роки якість життя більшості людей в Україні значно знизилась. Аналіз соціальних проблем, які хвилюють українців за даними соціологів, проблемами для

більшості є високі комунальні тарифи, корупція, медицина.

Критеріями соціального підприємництва є: соціальна діяльність – спрямованість на вирішення соціальних проблем; фінансова стійкість, що передбачають незалежність від зовнішнього фінансування; інноваційність – застосування нових підходів до вирішення соціальних проблем.

Соціальне підприємництво не є новим явищем для України, оскільки дослідники вважають, що на початку XX століття Митрополит А. Шептицький активно впроваджував принципи соціального підприємництва на Західній Україні. Також згадують відомих підприємців-меценатів, які інвестували велику частину своїх прибутків у розвиток української освіти і культури та соціальну сферу. У 1991 році був прийнятий Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [2]. Який дає можливість організаціям, які представляють людей з особливими потребами, створювати підприємства.

Основною метою діяльності є: забезпечення інвалідів відповідними умовами праці, житлом, можливістю оздоровлення на базі відпочинку та створення умов для соціального розвитку.

Безсумнівно, соціальна держава – це держава з високим рівнем соціального захисту громадян, підтримки незахищених верств населення та надання їм соціальних послуг відповідно до міжнародних стандартів. Стаття 3 Конституції України передбачає, що *«людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в*

Україні найвищою соціальною цінністю (підкреслено нами). Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» [1].

На думку вітчизняної вченої О.Ф. Скакун поняття «соціальна держава» є плодом XX століття. Соціальна держава (держава соціальної демократії) — це сучасна теорія, де слово «соціальна» підкреслює, що держава бере на себе турботу про матеріальний добробут громадян, здійснює функцію регулювання економіки з обов'язковим урахуванням екологічних вимог, забезпечує захист економічних і соціальних прав людини [8].

Цікавою, на наш погляд, є позиція Г. Цахера – соціальна держава покликана виконувати у суспільстві насамперед функцію оцінюючого та перетворюючого фактору і гаранта, метою якого є забезпечення для кожного члена суспільства гідного для людини рівня існування, зниження розбіжностей в рівні добробуту, ліквідація відносин залежності й встановлення відповідного контролю [5].

Відзначимо, в українському законодавстві не передбачено спеціальної організаційно-правової форми для соціального підприємництва. Проте це не означає, що в соціального підприємництва взагалі не має правової бази. Оскільки, зокрема, стаття 62 Господарського кодексу України визначає: *«Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений суб'єктами для задоволення суспільних та*

особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності. Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності».

Діяльність соціального підприємства, як і будь-якого звичайного підприємства, має відбуватися в законодавчих рамках тієї країни, де воно створене. Прицільна увага суспільства до діяльності таких підприємств із огляду на їхні соціальні цілі вимагає від таких підприємств бути більш прозорими та підзвітними, ніж звичайний бізнес.

У міжнародній практиці не існує єдиного підходу до визначення законодавчих рамок діяльності соціальних підприємств. Кожна країна сама визначає правові форми, правовий статус, податкові вимоги, пільги (або приймає рішення про їхню відсутність) для діяльності соціальних підприємців.

При цьому, аналіз законодавчих аспектів діяльності соціальних підприємств доцільно проводити у трьох вимірах:

1. Міжнародна практика законодавчого регулювання діяльності соціальних підприємств;

2. Українське правове середовище для розвитку соціального підприємництва;

3. Основні чинники обрання певної юридичної форми соціального підприємства.

Розглянемо більш детально саме перший підхід. Як зауважують науковці, «законотворчість у сфері соціального підприємництва – це

зростаюча індустрія». Наразі десятки країн Європи та світу вже ухвалили спеціальні закони щодо діяльності соціальних підприємств. Національні підходи до визначення соціальних підприємств дуже різноманітні в Європі та світі. Соціальні підприємства приймають різні правові форми та статуси:

1. Сучасні традиційні правові форми, такі, як асоціації та громадські організації, благодійні фонди, кооперативи, акціонерні товариства;

2. Правовий статус, що надається сучасним організаційним формам за умови їхньої відповідності низці юридично визначених критеріїв;

3. Нові правові форми, призначені виключно для діяльності соціальних підприємств шляхом адаптації чи «пристосування» наявних форм;

4. Нові типи правових форм, що дозволяють традиційним некомерційним організаціям здійснювати господарську діяльність.

Незважаючи на постійне кількісне зростання, легалізовані форми соціального підприємництва (в тих країнах, де ця легалізація відбулася) не охоплюють увесь спектр чинних соціальних підприємств. Де-факто європейські соціальні підприємства часто «приховані» серед сучасних правових форм, найперше, серед:

- громадських об’єднань та благодійних фондів із комерційною діяльністю (70 % європейських країн дозволяють використовувати цю

форму для діяльності соціальних підприємств);

- кооперативів, що обслуговують суспільні або колективні інтереси (50 % європейських країн дозволяють використовувати цю форму для діяльності соціальних підприємств);

- акціонерних товариств, що ставлять чітку соціальну мету (60 % європейських країн дозволяють використовувати цю форму для діяльності соціальних підприємств).

Так, наприклад, у Данії організація будь-якої правової форми може отримати статус "соціальне підприємство" у разі, якщо вона відповідає п'яти критеріям:

1. Соціальна мета діяльності ;
2. Істотна комерційна складова у діяльності;
3. Незалежність від державного сектору;
4. Соціальний розподіл прибутку;
5. Відповідальне корпоративне управління.

Лише за демократичного управління можливо поставити чіткі соціальні цілі, а найголовніше –узгодити розподіл прибутку між реінвестуванням та соціальними цілями. Цей критерій легко застосовується у соціальних підприємствах, створених громадськими організаціями, найвищий орган правління яких – загальні збори.

Загалом можна сказати, соціальне підприємство – це бізнес, прибуток якого використовують на будь-яку добру справу: створення нових робочих місць чи професійну перепідготовку, або ж на користь місцевої громади: соціально незахищених дітей, людей похилого віку,

громадських, мистецьких чи спортивних установ тощо. Соціальні підприємства не є благодійними організаціями, вони функціонують так само, як будь-який інший комерційний бізнес. Відрізняються вони тільки тим, що отриманий прибуток вкладають у добру справу, а не тільки збагачує власника цього бізнесу.

При цьому, у розвитку економіки та громадянського суспільства соціальні підприємства відіграють важливу роль:

1. Сприяють розвитку економіки і суспільства, пропонуючи можливості для створення робочих місць і нових форм підприємництва та зайнятості;

2. Допомагають подолати соціальну ізольованість (завдяки їх діяльності можливе працевлаштування людей з обмеженими фізичними і психічними можливостями; тих, хто тривалий час був безробітним;

3. Активізують участь і добровільну роботу громадян, зміцнюючи таким чином єдність громади;

Таким чином можемо зробити висновок, що соціальне підприємництво в українському законодавстві ще практично не знайшло свого місця. Однак даний тип підприємництва цілком успішно функціонує в Україні в межах малого та середнього бізнесу поєднуючи соціальні функції держави. Діяльність соціальних підприємств стала актуалізуватись в умовах дефіциту фінансових ресурсів держави, постійно зростаючих потреб соціальної сфери, зростання рівня безробіття і бідності населення, коли влада перестала справлятися з обсягом

соціальних проблем, які потребують негайного вирішення. Свій розвиток соціальне підприємництво знайшло на локальному рівні, зосереджуючись на вирішенні соціальних проблем місцевої громади. Отже, безсумнівно, соціальне підприємництво – це відповідь суспільства на сучасні соціальні потреби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12.

3.UCAN — Соціальне підприємництво. UCAN. URL: http://www.unicorn.cn.ua/ukr/activities/social_entrepreneurship/index.html.

4. Проект Закону «Про соціальні підприємства» № 2508 від 11.03.2013 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1pf3511=46025.

5.Бульба В.Г. Соціальна функція держави як фундаментальна категорія державно – управлінської науки. Публічне управління: теорія і практика. 2011. № 4 (8).

6. Венцель В.Т. Соціальна функція держави в умовах глобалізації та трансформації економіки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. №5. Том 29 (68). С. 10-12.

7. Купрійчук В.М., Венцель В.Т. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в умовах сучасних глобалізаційних викликів. Ефективність державного управління. 2019. Вип. 3(60). №1. С. 110-115.

8.Скакун О.Ф. Теорія держави і права: *Підручник*. Харків.: Консум. 2001. С. 55-63.

9. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Київ, ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.

10. Гнатьєва Т.М. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент ефективності корпоративної стратегії. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету.* 2014. № 2(74). С. 35–44.

11. Бєлов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21-26.

12. Громовчук М.В., Бєлов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник У жгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46-50.

13. Громовчук М.В., Бєлов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. №3. 2022. С.22-25.

Бисага Юрій Михайлович
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор юридичних наук, професор
м. Ужгород, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ

Права людини є правами та свободами, заснованими на людській гідності та ідеї, що кожна людина в усьому світі має право на гарантовані основоположні права лише з того факту, що вона є людиною.

Юридично, держави (носії обов'язків) мають зобов'язання перед окремими особами (власниками прав) забезпечувати рівну та безперешкодну реалізацію наданих правоможливостей особам без будь-якої дискримінації за ознаками, наприклад, національності, статі, релігії, національного чи етнічного походження, мови, сексуальної орієнтації, місце проживання тощо.

Так, каталог прав людини часто поділяють на дві категорії: громадянські та політичні права з одного боку та соціальні, економічні та культурні права з іншого.

Своєю чергою, згідно зі статтею 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Відтак, як ми бачимо, утвердження та гарантування прав та свобод осіб є пріоритетним, нагальним завданням державного механізму.

Своєю чергою, розділ ІІ чинної Конституції України деталізує та інтерпретує положення статті 3 Конституції України, де серед прав, свобод та обов'язків людини і громадянина включаються такі, як: принципове положення рівності людей у своїй честі, гідності, правомочностях; невідчужуваність та непорушність людських прав; гарантія невичерпності прав і свобод людини і громадянина; гарантованості та заборони скасування конституційних прав і свобод; право на вільний розвиток особистості; забезпечення гендерної рівності; гарантування громадянських прав, серед яких заборона позбавлення громадянства, ліберальне право змінення громадянства, неможливість вигнання за межі України або видання іншій державі, гарантованість прав іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в межах України тощо; невід'ємність та непорушність священного права на життя людини; беззаперечне право на повагу до людської гідності; гарантування права на свободу та особисту недоторканність; забезпечення права на недоторканність житла; убезпечення таємниці листування, телефонних розмов тощо; нівелювання втручання в особисте та сімейне життя, за винятком обставин, встановлених Конституцією; гарантування свободи пересування,

вільного вибору місця проживання; гарантування права на свободу думки, на вільне вираження власних переконань, свобода світогляду та вільний вибір віросповідання; забезпечення політичних правомочностей, зокрема, свобода об'єднання в політичні партії та громадські організації для вираження своєї політичної волі та особистих переконань; наділення громадян можливістю брати участь в управлінні державними справами; право на створення мирних зборів, мітингів, походів, демонстрацій тощо; право громадян на звернення до органів державної влади чи місцевого самоврядування або ж направлення індивідуальних чи колективних звернень останнім; гарантування основоположного права на вільне користування, володіння та розпорядження особистою власністю; право на підприємницьку діяльність; на працю; на страйк; на відпочинок; на соціальний захист та забезпечення; право на житло; на достатній життєвий рівень; на охорону здоров'я; медичну допомогу; на безпечне для життя та здоров'я довкілля; право на шлюб; на рівність правомочностей дітей; право на освіту; на свободу літературної, художньої, творчої діяльності; право на судових захист прав та свобод; право на відшкодування шкоди; право на професійну правничу допомогу тощо [2].

У юридичному сенсі сама наявність прав людини означає те, що держава зобов'язана поважати, захищати та виконувати відповідні права. Держава не тільки зобов'язана не порушувати права людини (забезпечувати повагу), але й також повинна гарантувати, що ніхто не постраждає від порушень прав (гарантія захисту), а також вживати

позитивних заходів гарантування реалізації правами та свободами осіб у вільний рівний та безперешкодний спосіб.

Концепт гарантування соціальних прав та можливостей в умовах війни є одним із найпріоритетніших завдань державної політики на даний час. Соціальний захист населення і в довоєнні часи відігравав ключові роль в механізмі гарантування прав та свобод осіб, а в даному часовому проміжку він є життєво необхідним.

Варто додати, що державою, попри вкрай скрутне становище, докладено максимальних зусиль задля належного соціального захисту громадян. Зокрема, було проведено роботу із:

- рекомендації Мінсоцполітики місцевим органам влади надання соціальних послуг в екстреному порядку, особливо такий порядок потребує застосування до громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Такий процесуальний порядок гарантує оперативне, в межах однієї доби, прийняття рішення щодо надання певного виду соціальної послуги;
- спрощення процедури щодо прийняття рішення про надання соціальної послуги стаціонарного догляду;
- гарантування надання соціальних послуг в безоплатному порядку особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом тощо;

- сприяння продуктивній зайнятості населення, реформування служби зайнятості, спрощення умов ведення бізнесу, підтримка малого та середнього бізнесів і т.д.;

- запровадження різного роду соціальних виплат та компенсацій [3, 4].

Отже, як бачимо, державний апарат навіть за екстремальних умов, вбачачи людину як найвищу соціальну цінність намагається докласти всіх можливих зусиль в першу чергу задля забезпечення оборони України, її суверенітету та незалежності, а також забезпечити належний, наскільки це можливо, соціальний рівень життя своїх громадян.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996 р. № 30. Ст. 141;

2. Бисага Ю.М. Парадигма гарантування прав та свобод осіб в умовах введення воєнного стану. З*акарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів*: матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 28–29 квітня 2022 р. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 424 с.

3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2019 р. № 18. Ст. 5.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в

Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX. *Голос України.* 2022. № 94.

Копча Н. В.,
доктор філософії у галузі права,
асистент кафедри кримінального права та
процесу ДВНЗ "Ужгородський
національний університет"

Копча В. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та
процесу ДВНЗ" Ужгородський
національний університет"

ЗАГАЛЬНІ ТА ОКРЕМІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ ПІД ЧАС РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Дане криміналістичне озброєння співробітників правоохоронних органів ефективними методами і засобами розкриття та розслідування злочинів, що сприяє реалізації принципу невідворотності покарання, об'єктивному використанню кримінального закону та профілактичного впливу.

Останнім часом в Україні приділяється особлива увага вдосконаленню діяльності правоохоронних органів та зміцненню науково-технічної бази протидії злочинності взагалі, і організованій зокрема. Сучасний рівень науки криміналістики і науково-технічний потенціал природничих і технічних наук дозволяє органам прокуратури,

внутрішніх справ, служби безпеки та суду попереджувати, припиняти і розслідувати дуже складні злочини, тим самим сприяючи розв'язанню одного із головних завдань – зміцнення законності та правового порядку в Україні. Криміналістична тактика є і повинна бути ефективним інструментом швидкого, всебічного і повного розкриття та розслідування злочинів. У структурному відношенні в криміналістичній тактиці виділяються два розділи: Загальні положення криміналістичної тактики: вчення про криміналістичну версію і планування розслідування; взаємодія слідчого з органами дізнання; залучення громадськості до розслідування злочинів.

Однак тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій спрямована на вирішення наступних завдань, а саме: планування організації проведення окремих слідчих (розшукових) дій в процесі досудового слідства; безпосереднє проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів; вибір поведінки суб'єктів доказування; напрацювання типових тактичних прийомів в межах чинних кримінально-процесуальних форм. Зокрема головним елементом криміналістичної тактики є тактичний прийом, а саме це найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або оптимальна в даних умовах лінія поведінки особи, яка проводить розслідування. Основні принципи застосування тактичних прийомів: законність за своїм характером, змістом і цілеспрямованістю прийоми повинні повністю відповідати духу і букві закону, етичність прийоми не можуть містити в собі елементів

неправдивої інформації, введення особи в оману, вчинення такого впливу на психіку людини, що тягне за собою негативні наслідки, науковість відповідність прийомів науковим даним, що лежать в основі його формування, вибірковість спроможність вирішувати тактичні завдання у певних ситуаціях, пізнавальна цінність прийоми переслідують мету одержання доказової інформації. Джерела тактичних прийомів, як логіка закони логіки визначають не тільки зміст та форму тактичних прийомів, а й певну послідовність їх використання, те чи інше їх поєднання у межах окремої процесуальної дії, психологія розробка і побудова тактичних прийомів ґрунтуються на особливостях психіки людини, теорія ігор винаходить такі правила поводження у конфліктних ситуаціях, які були б найкращими, наукова організація праці криміналістична тактика використовує такі положення НОП, як планування діяльності, розподіл сил і засобів, економія часу, результати криміналістичних наукових пошуків криміналістика на основі вивчення і узагальнення слідчої практики розробляє і пропонує найбільш ефективні тактичні прийоми і засоби.

Слідча і судова практика дозволяє нагромадити необхідний емпіричний матеріал, одержати уявлення щодо прогалин і помилок, апробувати рекомендації криміналістичної теорії. Класифікація тактичних прийомів: за видом процесуальної дії: тактичні прийоми огляду місця події (аналіз окремих слідів на місці події; моделювання події, що відбулась та ін.); тактичні прийоми допиту (постановка різних видів запитань; пред'явлення речових та письмових доказів; оголошення

показань окремих осіб; допит на місці події; демонстрація перспектив ситуації, що склалася та ін.); тактичні прийоми обшуку (словесна розвідка; постановка обшукуваному уточнюючих запитань тощо); тактичні прийоми інших процесуальних дій. За діапазоном використання: тактичні прийоми, які використовуються під час провадження тільки окремих слідчих (судових) дій; тактичні прийоми, які використовуються у декількох (багатьох) процесуальних діях. За об'єктом спрямованості (або сферою реалізації): тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину; тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища; за характером інформації: тактичні прийоми, які ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на сторонню тему; роз'яснення значення щиросердого розкаяння; постановка тих чи інших запитань тощо); тактичні прийоми, які базуються на матеріалізованій інформації (демонстрація доказів, різної наочної інформації та ін.); тактичні прийоми, які засновані на логіко-розумовій інформації (моделювання події, що відбулась тощо).

Поняття, сутність і види тактичних комбінацій це певне поєднання тактичних прийомів або слідчих та розшукових дій і інших заходів, що має на меті вирішити конкретну задачу розслідування і обумовлене цією метою та слідчою ситуацією. Безпосередніми цілями тактичної комбінації можуть бути: вирішення конфліктної ситуації; створення умов, необхідних для проведення слідчої або іншої процесуальної дії слідчого; створення умов, що гарантують результативність слідчої (розшукової) дії;

забезпечення слідчої таємниці, в тому числі збереження в таємниці джерел доказової і орієнтуючої інформації; забезпечення збереження, до необхідного моменту, ще не використаних джерел доказової і орієнтуючої інформації; інший тактичний вплив на слідчу ситуацію з метою її зміни або використання. Види тактичних комбінацій: прості (елементарні) сполучення тактичних прийомів в рамках однієї слідчої (розшукової) дії; складні – сполучення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні конкретної справи.

Поняття, сутність та види слідчих ситуацій це сукупність даних про подію злочину і обставини, що характеризують умови (обстановку) його розслідування на конкретному етапі та обумовлюють вибір засобів і методів встановлення істини по справі. Ситуація розслідування характеризує стан слідчого провадження, вирішені і невирішені задачі, результати, труднощі, що виникли, наявність у органу розслідування можливостей встановити істину в справі. Компоненти слідчої ситуації: компоненти психологічного характеру: стан слідчого; результат конфлікту між слідчим і конфронтуючими йому особами; сприятливий (безконфліктний) хід розслідування й ін.

Компоненти інформаційного *характеру:* поінформованість слідчого (про обставини злочину, можливі докази, можливості їх виявлення й експертного дослідження, місця приховання викраденого майна, наміри протидіючих розслідуванню осіб тощо); поінформованість конфронтуючих слідчому осіб (про ступінь поінформованості слідчого і свідків, про виявлені і невиявлені докази, про наміри слідчого й ін.);

наслідки розголошення слідчої таємниці і т.п. Компоненти процесуального і тактичного характеру: стан провадження в справі, докази і їх джерела; наявність надійних і ще не використаних джерел орієнтуючої інформації; можливість обрати потрібний запобіжний захід, ізолювати друг від друга осіб, які проходять у провадженні, провести конкретну слідчу дію; наявність тактичного ризику і можливості його мінімізації; протидія встановленню істини з боку злочинця і його зв'язків, а іноді й потерпілого і свідків, наслідки помилкових дій слідчого, понятих, спеціалістів і експертів; непередбачені дії потерпілого тощо. Компоненти матеріального й організаційно-технічного характеру*:* наявність комунікацій між черговою частиною і слідчо-оперативною групою; наявність засобів передачі і прийому необхідної інформації з облікових апаратів органів внутрішніх справ, мобільність її пошуку за запитами; можливість мобільного маневрування наявними силами і засобами, забезпеченість тими й іншими і т.д.

Сполучення всіх цих компонентів обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації в кожен момент проведення розслідування. *З* числа численних класифікацій слідчих ситуацій практично значимими є наступні: за часом виникнення в процесі розслідування: початкові, проміжні і кінцеві, за відносинами між учасниками: конфліктні і безконфліктні. Ця класифікація ґрунтується на характеристиці одного з елементів психологічних компонентів ситуації: суперництва і протидії сторін, цілі й інтереси яких при розслідуванні

злочину не збігаються. Безконфліктна ситуація характеризується повним або частковим збігом інтересів учасників взаємодії, відсутністю протиріч. Ситуації конфліктів різної тривалості і гостроти виникають тоді, коли між учасниками процесу складаються відносини суперництва і протидії, відносно можливості досягнення мети розслідування: сприятливі і несприятливі. Поняття і сутність тактичного рішення слідчого це вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування і його елементів, визначення методів, прийомів і засобів досягнення мети. Під тактичним впливом варто розуміти всякий правомірний вплив на той або інший об'єкт, здійснюваний за допомогою тактичних прийомів або на основі тактики використання інших засобів і методів як власне криміналістичних, так і суміжних областей знань. Цілями тактичного впливу можуть бути: зміна слідчої ситуації в сприятливу для справи сторону; максимально ефективне використання несприятливої слідчої ситуації; зміна окремих компонентів слідчої ситуації; досягнення переваги над протидіючою стороною; використання фактора раптовості, особливо на початковому етапі розслідування; забезпечення методичності і наступальності розслідування.

Тактичне рішення складається з трьох частин: інформаційної, організаційної і операційної. Інформаційна частина рішення полягає в аналізі й оцінці слідчої ситуації і її компонентів, процесуальних задач, що підлягають виконанню, задумів протидіючих сил, можливостей розслідування, прогностичної інформації. Організаційна частина містить

висновок про розподіл функцій, форми і напрямки взаємодії, послідовність використання наявних сил і засобів, резервні можливості, проведення необхідних організаційно-технічних заходів. Операційна частина це встановлення мети тактичного впливу, умов і способів її досягнення і прогнозованих результатів реалізації тактичного рішення. Формування частин тактичного рішення відбувається на певних етапах, що складають процес підготовки й ухвалення тактичного рішення. До тактичного рішення повинні пред'являтися такі вимоги, як законність, етичність, своєчасність, обґрунтованість і реальність виконання.

Законність тактичного рішення означає, що воно: приймається слідчим у межах його процесуальної компетенції; припускає використання тільки таких засобів тактичного впливу, що припустимі з погляду закону і не суперечать йому. Законність рішення тісно пов'язана з етичністю, під якою розуміється відповідність рішення і засобів його реалізації моральним принципам проведення розслідування. Своєчасність тактичного рішення полягає в його прийнятті саме в той момент, коли це забезпечує поступальний розвиток процесу доказування. Несвоєчасне (передчасне або запізне) ухвалення тактичного рішення, так само як і неприйняття його взагалі, бездіяльність слідчого можуть привести, як свідчить практика, до такого розвитку слідчої ситуації, при якому негативний результат розслідування вже не вдасться запобігти. Тут важливо, щоправда, зробити застереження: не всяке тактичне рішення припускає активні дії. Його реалізація може виразитися й у стримуванні

від дій, коли невтручання в слідчу ситуацію приводить до її сприятливого розвитку. Така помірність не є бездіяльність слідчого: рішення прийняте і реалізується, але саме таким своєрідним шляхом.

Обґрунтованість тактичного рішення являє собою складне комплексне поняття. По-перше, це відповідність рішення дійсному положенню справ, слідчій ситуації, що склалася, інформації про дану ситуацію. По-друге, це наукова обґрунтованість рішення, відповідність його даним криміналістичної тактики, психології й інших областей знання, на яких воно повинно базуватися. По-третє, це нормативна обґрунтованість рішення, коли воно спрямоване на реалізацію прямої вимоги закону. Сюди відноситься обґрунтування його рішеннями осіб, які здійснюють нагляд за розслідуванням або керівництво ним. Нарешті, по-четверте, це обґрунтованість рішення інтересами взаємодії слідчого з оперативними й іншими службами органів внутрішніх справ, інших державних органів і громадських організацій. Існує, зрозуміло, і зворотна залежність: саме рішення обґрунтовує цілі і форми взаємодії слідчого з відповідними органами і службами. Вимога реальності припускає можливість здійснення намічених дій. Приходимо до висновків, що таким чином, підсумовуючи викладене, зробимо ряд висновків, які відображають основний зміст нашого заняття. Криміналістична тактика це розділ криміналістики, який становить собою систему положень і практичних рекомендацій з організації та планування розслідування й визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування з урахуванням їх відносин та взаємодії з іншими

учасниками розслідування на основі норм і принципів кримінального процесу. Тактичний прийом це найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або оптимальна в даних умовах лінія поведінки особи, яка проводить розслідування. Тактична комбінація це певне поєднання тактичних прийомів або слідчих (розшукових) дій і інших заходів, що має на меті вирішити конкретну задачу розслідування і обумовлене цією метою та слідчою ситуацією. Слідча ситуація це сукупність даних про подію злочину і обставини, що характеризують умови обстановку його розслідування на конкретному етапі та обумовлюють вибір засобів і методів встановлення істини по справі. Тактичне рішення це вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування і його елементів, визначення методів, прийомів і засобів досягнення мети.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Криміналістика : Підручник для вищих навч. закладів Укр. правнича фундація; П.Д. Біленчук, В.В. Головач, М.В. Салтевський, О.І. Котляревський та ін. – Київ: Право, 1997. – 263 с.

2. Криміналістика: Підручник для курсантів юридичних спеціальностей вузів, Нац. юрид. Академія України ім. Я. Мудрого; За ред. В.Ю. Шепітька; Авт. кол.: В.М. Глібко, А.Л. Дудніков та ін. – Київ: Ін-Юре, 2001. – 682 с.

3. Криміналістика : Підручник для студ. юрид. спец. ВЗО. Доп. М-вом освіти і науки України Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого; Ред.:

В.Ю. Шепітько. – Київ: Ін-Юре, 2004. – 725 с.

4. Криміналістика : Підручник П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. – Київ: Атіка, 2001. – 543 с.

5. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : Підручник для юрид. вузів Нац. академія правових наук України; Ред. В.Ю. Шепітько. –Харків: Право,1998.–375 с.

6. Салтевський М.В. Криміналістика Ч.1. : Підручник – Харків: Основа, Консум, 1999. – 415 с.

7. Шепитько В.Ю. Криминалистика : Курс лекций – Харьков: Одиссей, 2003. – 352 с.

Переш І.Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету

Барна О.,
студентка 6 курсу юридичного факультету
Ужгородського національного університету

ПРАВО НА МИР: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ПІСЛЯ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ РФ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Часто розмови про право на мир призводять до критики щодо неможливості та нереальності забезпечення цього права, адже ведення війни, за умови дотримання сталих норм права, не може вважатися порушенням прав людини. Проте, потрібно звернути увагу на ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, за якою пропаганда війни має бути заборонена законом [14].

Також у цьому сенсі необхідно згадати, що агресія визнана міжнародним злочином за Римським статутом Міжнародного кримінального суду (далі – МКС, Суд) [6].

З 17 липня 2018 р. цей злочин охоплюється юрисдикцією

Суду. Цей крок дослідники називають одним з основних внесків людства у справу захисту миру [6, с.388].

У різних міжнародно-правових актах питання права на мир часто згадується в преамбулах та статтях, які окреслюють цілі і завдання діяльності міжнародних органів та світової спільноти в цілому. Науковці, які досліджують право на мир, зазначають, що «викорінення війни, насилля та збройних конфліктів було й залишається політичною та гуманітарною метою глобальної спільноти» [7, с. 149]. Звичайно, питання забезпечення миру, освіти заради миру та пов'язаних питань висвітлюються у значній кількості резолюцій та рішень міжнародних організацій.

Одним з основоположних елементів у розумінні підходів щодо питання права на мир є Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. [8]. Пункт V закріплює зобов'язання держав-учасниць використовувати лише мирні засоби врегулювання спорів (процесуальний аспект права на мир).

У п. VII зазначається, що держави-учасниці визнають загальне значення прав людини і основних свобод, повага до яких є суттєвим чинником миру, справедливості й благополуччя, необхідних для забезпечення розвитку дружніх відносин і співпраці між ними, так само як і між усіма державами. Розуміння та визнання, а головне дотримання права людини на мир є важливим з огляду на консенсусний характер ухвалення рішень у ОБСЄ . Вочевидь, у цьому документі право на мир не є основним питанням, проте вагоме значення надається його

процесуальному аспекту, а саме – мирному врегулюванню спорів.

Також в 1978 р. Генеральна Асамблея ООН вперше визнала право на мир у Декларація ООН про виховання народів у дусі миру [3], даний документ визначає, що мир між народами є основним благом людства і необхідною умовою розвитку. Декларація звертається до всіх суверенних держав та міжнародних організацій, для сприяння реалізації цього права всілякими способами. Необхідно також згадати, що в преамбулі до цієї Декларації визначається право осіб, держав і людства на життя в мирі. Далі в ч. 1 також визнається невід'ємне право на життя в мирі, що належить людським особам і народам, без будь-яких обмежень.

Не менш важливим документом є Декларація про право народів на мир 1984 р. [4] в якій зазначається, що мир має першочергове значення не тільки для матеріального добробуту і розвитку окремих країн, а й для **повної реалізації прав людини і основних свобод.** Визнання у цій Декларації права на мир є, скоріше, формальним та символічним, аніж юридичним, проте мир як право було закріплено на рівні ООН, що дозволило у подальших документах піти трохи далі чіткішому визначенні цього права.

Проаналізовані документи можуть здаватись мало практичними щодо захисту права людини на мир. Проте, декларації часто стають **першим кроком до формування механізмів захисту прав людини, або до поглибленого регіонального захисту.**

На відміну від Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод Ради Європи, яка є основним документом щодо захисту прав людини на європейському континенті та фокусується на індивідуальних правах, африканська та азійська регіональні системи захисту прав людини надають великого значення також правам груп, народів та націй та визнають право на мир. У той же час американська система захисту прав людини не визначає право на мир серед переліку прав людини.

Проте, кожна регіональна система захисту має певні особливості, які зумовлені різними історичними, економічним, соціальними та культурними передумовами. Так наприклад необхідність окремого визнання права на мир у Протоколі до Африканської хартії щодо прав жінок зумовлена підвищеною вразливістю жінок до порушення права на мир. Крім того, статистика зґвалтувань під час збройних конфліктів останніх декад в Африці вражає. Жінки, крім втрат, які приносить відсутність миру для всіх, зазнають жахливих страждань від сексуального насилля [9].

Стаття 10 згаданого Протоколу згадує про необхідність вжиття заходів для залучення жінок до освіти щодо культури миру та відновлення миру загалом. Вони відіграють центральну роль у боротьбі за мир [9], адже найбільше страждають від його відсутності. Африканський континент потерпає від воєн та внутрішніх збройних конфліктів [10] значно більше, ніж будь-яка інша частина світу. Можливо саме тому тут право на мир визнано в обов’язковому до виконання документі.

Слід зазначити, що міжнародні суди з прав людини є особливо важливими для захисту цих прав на мир у глобальному світовому співтоваристві.

Станом на сьогодні існують три регіональні суди з прав людини, які працюють на постійній основі. У Європі це – ЄСПЛ, який був створений в 1959 р. в рамках системи Ради Європи. У Північній та Південній Америках регіональні угоди про права людини існують в рамках міжурядової організації, відомої як Організація американських держав (ОАД). Міжамериканський суд з прав людини (МАСПЛ) був створений у 1979 р. і до сьогодні 25 держав визнали його юрисдикцію [11]. Африканська регіональна система прав людини є найновішою і створена в рамках Африканського союзу. Африканський суд з 147 прав людини та народів (АСПЛН) був створений в 1998 р. і почав функціонувати в 2004 р. [11]

Проте, ЄСПЛ можна вважати найбільш продуктивним з трьох регіональних судів, оскільки з моменту створення в 1959 р. він виніс понад 20 000 рішень [12].

Очевидно, що право на мир не закріплене у Європейській конвенції прав людини, але якщо розглядати деякі справи, які стосуються питань ефективного контролю над територією та деяких міждержавних скарг, то можна дійти такого висновку: суд визнає факт того, що порушення прав людини може бути наслідком порушення права на мир.

Для більшого розуміння необхідно проаналізувати декілька справ

для встановлення взаємопов'язаності між правом на мир та правами людини.

Як приклад, «Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom), у якій Суд визнав порушення процесуального аспекту права на життя (ст. 2). Заявники стверджували, що їхні родичі на момент своєї загибелі в Іраку перебували під юрисдикцією Сполученого Королівства, і що у зв'язку з порушенням ст. 2 ЄКПЛ не було проведено ефективного розслідування обставин їхньої загибелі. Для того, щоб зрозуміти міжнародно-правовий аспект у вказаній справі, потрібно звернути увагу на те, що коаліція щодо роззброєння Іраку, в якій серед учасників було Сполучене Королівство, була створена на виконання Резолюції 1441 Ради Безпеки ООН від 8 листопада 2002 р.[13]

Отже, за порушення права на життя громадян Іраку на території Іраку відповідальним є Сполучене Королівство, представники котрого перебували в Іраку завдяки дозволу Ради Безпеки ООН. Конфлікт набув міжнародного значення **через порушення права людини на мир, що потягло порушення інших прав людини.**

Аналізуючи практику ЄСПЛ, можна простежити чітку тенденцію щодо використання інструментів Конвенції для захисту, які не містяться власне у Конвенції, в тому числі права на мир. Яскравим прикладом є чеченські справи. Станом на березень 2009 р. росія була притягнута до відповідальності у 60 справах, пов'язаних з примусовими зникненнями, 22 випадками позасудових страт, чотирма справами з невибірковими

атаками і чотирма випадками катувань, а також одним випадком смерті внаслідок недбалості та знищення майна (у деяких випадках – за більше ніж одне порушення).

Суд також встановив, що у багатьох випадках члени сім'ї жертв зазнали нелюдського поводження внаслідок дій уряду або бездіяльності перед порушеннями. У кожному випадку Європейський суд визнавав, що росія не провела ефективного розслідування. Більшість з цих справ стосуються катувань, насильницьких зникнень та позасудового розстрілу, які використовувалися в російських контрнаступальних діях на Північному Кавказі.

Наприклад, у справі «Умаєва проти росії» (Umayeva v. russia) заявниця проживала у будинку в м. Грозний, який був зруйнований російськими військовими. Вона залишалася в підвалі одного з будинків, коли мешканці були повідомлені через гучномовець у військовому гелікоптері, що наступного дня буде їхній останній шанс залишити місто через гуманітарний коридор. Коли група втікачів проминула російський військовий пост, прямуючи так званим «безпечним коридором», вони потрапили під обстріл артилерії і снайперів. Заявниця отримала кулеві поранення в праву руку, обидва стегна і ліву колінну чашечку. Унаслідок отриманих травм вона стала частково непрацездатною і могла ходити тільки з великими труднощами. Кримінальне розслідування її справи не дало жодних результатів. ЄСПЛ визнав росію відповідальною за невибірковий обстріл федеральними військовими силами цивільних осіб,

які намагалися втекти з Грозного, порушуючи у такий спосіб право на життя, але як в же раніше зазначалося, ЄСПЛ через право на життя захищає також право на мир, яке не закріплене в ЄКПЛ прямо, проте порушення якого тягне порушення права, закріпленого у Конвенції. [14]

Зараз, як ніколи, актуальним залишається питання важливості права на мир серед інших прав людини, порушення якого тягне за собою порушення всіх інших основоположних прав. Вторгнення російської федерації до України призвело до порушення права українців на мир, грубого порушення міжнародного права і Статуту ООН. Вважаємо, що кожне порушення росією прав українців призводить на позбавлення наших громадян, відповідно, права на мирне життя.

Таким чином, право людини на мир є особливим правом, що випливає з ідеї прав третього покоління. Право людства на мир потребує вивчення механізмів його захисту. З огляду на активний розвиток міжнародних судових органів можна припустити, що у майбутньому буде запропоновано ефективний судовий захист прав людини на мир. Наразі умовно можна говорити про те, що для захисту права на мир можна використовувати механізм ЄСПЛ, що підтверджено проаналізованими рішеннями. Однак, такий механізм, безперечно, потребує подальшого плідного дослідження. Водночас, пропоноване визнання права людини на мир стало б першим кроком до його точного визнання як права людини на міжнародній арені, що призвело б до викорінення практики виправдання порушень миру.

Список використаних джерел:

1. КОМПАС: Посібник з освіти з прав людини за участю молоді. URL: https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873 (дата звернення: 23.09.2022).

2. Загальна теорія права: підручник. За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: *Baime*, 2015. 392 с. URL: https://www.osce.org/uk/ukraine/283756?download=true. (дата звернення: 23.09.2022).

3. Декларація про виховання народів у дусі миру Генеральна Асамблея ООН. URL: https://regulation.gov.ua/documents/id209607. (дата звернення: 23.09.2022).

4. Декларация о праве народов на мир. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/right_to_peace.shtml (дата звернення: 24.09.2022).

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Українське релігієзнавство*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_1996_2_16 (дата звернення: 24.09.2022).

6. Кулеба Д.І.. Римський статут Міжнародного кримінального суду. *Українська дипломатична енциклопедія.* 2004. Т.2. 812с.

7. Perry D. J. The Right to Life in Peace: An Essential Condition for Realizing the Right to Health. *Health and Human Rights*.2015.№ 1.P. 148–158.

8. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_055. (дата звернення: 26.09.2022).

9. War's Overlooked Victims. Violence against Women. URL: https://www.economist.com/international/2011/01/13/wars-overlooked-victims. (дата звернення: 26.09.2022).

10. War's Overlooked Victims. Violence against Women. *The Economist.* 2011. URL: https://www.economist.com/international/2011/01/13/wars-overlooked-victims. (дата звернення: 26.09.2022).

11. Inter-American Court History URL: http://www.corteidh.or.cr/index.php/en/about-us/historia-de-la-corteidh (дата звернення: 27.09.2022).

12. European Court of Human Rights, Overview 1959–2017. *ECHR*. 2017. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf. (дата звернення: 27.09.2022).

13. ECtHR, Al-Skeini and Others v. the United Kingdom [GC], № 55721/07, 07.07.2011. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606. (дата звернення: 27.09.2022).

14. Бєлов Д.М., Сестренікова О., Система захисту прав і свобод людини і громадянина: актуальні питання. *Medzinárodná vedecko-praktická konferencia «Priority a stratégie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy» Sládkovičovo, Slovenská republika (28–29 októbra 2016 r.)* S. 25-26.

15. Бєлов Д.М., Сестренікова О. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: конституційні засади**.** *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право".* Випуск № 41. 2016 р. С. 70-74.

16. Бєлов Д.М. Захист прав і свобод людини і громадянина органами системи міжнародної кримінальної юстиції. *Конституційно-правові аналітичні студії*. 2016. № 2. С. 23-26.

17. Бєлов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правовий статус особи: базові підходи. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 22-25.

18. Бєлов Д.М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: окремі питання теорії констуціоналзму. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 4. С. 77-79.

19. Бєлов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21-26.

20. Громовчук М.В., Бєлов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46-50.

21. Громовчук М.В., Бєлов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. №3/2022. С. 22-24.

22. Бєлова М.В., Марцеляк М.О. Принцип гуманізму, як передумова змісту окремих категорій прав людини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* Випуск 73(5). 2022. С. 33-35.

23. ECtHR, Umayeva v. Russia, № 1200/03, Judgment 04.12.2008. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90029. (дата звернення: 27.09.2022).

Продан В.І.,
здобувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ

За загальним правилом під міграцією прийнято розуміти переміщення людей з одного місця в інше з наміром оселитися на постійне або тимчасове місце проживання на новому місці. Сім'ї або ж окремі особи мігрують в інші країни з різних причин. Вони мігрують заради кращої освіти, безпеки, можливостей роботи, торгівлі тощо. Освітня ж міграція полягає у русі людей у пошуках кращої та якіснішої освіти.

Безумовно, освіта має величезний вплив на наше життя, остання служить основою багатьох сучасних технологій і джерел енергії, які полегшують наше життя та роботу. Освіта допомагає формувати суспільний світогляд, виступає важливим фактором, який сприяє соціальній злагоді та миру. Освітня політика є життєво важливою для економічного зростання та процвітання нації. З цих причин вбачаємо, що парадигма освіти є життєво необхідною для економічного процвітання нації.

Варто додати, що з нашого боку, процеси освітньої міграції

справляють як позитивний так і негативний вплив на суспільство та державу в цілому. Так, в першу чергу, необхідно відмітити, що механізм функціонування освітньої міграції генерує дві ключові складові, зокрема, академічну мобільність та міжнародну, транскордонну освіту.

Своєю чергою, під академічною мобільністю розуміють можливість провчитись протягом певного навчального проміжку (кварталу, семестру, цілого року) в іншому освітньому закладі, де здійснюється підготовка фахівців за тією ж спеціальністю із можливістю зарахування кредитів та періодів навчання а також із метою більш ефективного розвитку власного інтелектуального потенціалу. За загальним правилом, академічна мобільність за ключову мету має інтеграцію закладів вищої освіти в міжнародний та європейський освітній простір [1, с.92].

Серед головних ідейних засад академічної мобільності можемо виділити: здобуття фахового міжнародного досвіду, обмін кадрами, забезпечення високої якості навчальних програм, можливість широкого вибору варіацій здобуття фахового досвіду у всесвітньовідомих закладах та спеціалістів тощо.

Динамічність євроінтеграційних процесів України свідчать про значну актуальність транскордонного співробітництва держави із зарубіжжям у різноманітних сферах та освітній в тому числі.

Національна складова нормативно-правового регулювання правовідносин із транскордонного співробітництва включає в першу чергу Закон України «Про транскордонне співробітництво» [2], масивний

перелік міжнародних угод, конвенцій, хартій тощо.

На думку укладачів монографічного дослідження «Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи» транскордонне співробітництво в сфері освіти є концепцією, яка за своїм ключовим призначенням має: укладання та введення в дію угод про співробітництво в галузі освіти і науки, організацію освітньо-наукових обмінів, стажування та закордонне навчання учнів, студентів, викладацького складу, інтенсифікація участі навчальних закладів, педагогів, учнів, та студентів у різноманітних проєктах та програмах міжнародних організацій, навчання іноземних громадян та осіб без громадянства у вищих навчальних закладах України тощо [3, с.368].

З моменту ратифікації Україною Болонських угод Україна стала повноважним членом як академічної мобільності, так і міжнародної освіти, що потягло за собою ряд обов'язків та рекомендацій щодо унормування та реформації національної складової регулювання освітнього середовища. Останнє реалізується за допомогою низки європейських та міжнародних конвенцій, розробки національних планів та програм, методичних рекомендацій тощо [4, с.111].

Коронавірусна хвиля, війна в Україні, динаміка поширення доступності освіти за кордоном, пролонгація міжнародної співпраці призводить до активного розповсюдження між суспільством настроїв щодо здобуття освіти чи певної компетентності за кордоном. Висловленість таких настроїв знаходить своє відображення як в

позитивному, так і негативному значеннях, зокрема:

1) Позитивна складова освітньої міграції знаходить свій вияв у:

- підвищенні компетентності наукових кадрів;
- налагодженні міжнародних взаємозв'язків, співпраці з окремих питань;
- обмін інформацією, фахівцями, науковими доробками тощо;
- позитивний вплив на економічну складову держави.

2) Негативи у процесах освітньої міграції полягають перш за все в наступному:

- ризику неповернення фахівців з-за кордону;
- зменшенні кількості працездатного населення, низькому рівні народжуваності (через переважний виїзд саме молодої генерації за межі країни);
- перехід освітньої міграції в трудову еміграцію населення.

Варто додати, що перелічені нами негативні ознаки, ні в якому разі не можуть заперечувати позитивний ефект від освітньої міграції для населення та держави загалом, останні є легко регульованими на державному рівні за допомогою реалізації назрілих реформ та трансформацій в освітній сфері.

Література:

1. Ковбатюк М.В., Шевчук В.О. Академічна мобільність студентів в умовах розвитку освітніх інтеграційних процесів. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. Вип. 30. С.92-97.

2. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 року. № 1861-IV. В*ідомості Верховної Ради України*. 2004 р. № 45. С. 1829.

3. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія / За заг.ред. І.В. Артьомова. Ужгород: МПП «Гражда», 2012. 520 с.

4. Хомишин І. Причини та наслідки освітніх міграцій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2018. № 20. С. 109-116.

Самбор М. А.,
кандидат юридичних наук, начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області, депутат Прилуцької районної ради, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України
м. Прилуки, Україна

ГРОШОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕНСІЯ, ЯК СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права, свободи та інтереси людини перебувають у центрі постійної уваги з боку науковців. Права, свободи та інтереси змінюють своє змістовне наповнення, переоцінюється їх роль у суспільстві і для особистості, змінюються способи, механізми їх використання, здійснення, реалізації в умовах соціальних змін. Незаперечним і незмінним залишається важливість дотримання прав, свобод та інтересів, гарантії їх використання та здійснення особистістю за власним бажанням та потребами.

Важливими у соціальному середовищі для забезпечення буття людини є її соціальні права і свободи, які виступають правовими гарантіями захисту та охорони особистості у соціальному середовищі. Права, свободи та інтереси є взаємопов’язаними, взаємодоповнюючими

правовими категоріями, системні зв'язки яких створюють умови сталого розвитку особистості у суспільстві та забезпеченні її соціального статусу у відносинах із державою. Такими соціальними правами є право на працю і, відповідно, право на достойну оплату праці, та пов'язане із цим право на соціальний захист у виді відповідного права на пенсію у старості.

В Україні гарантовано кожному право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб, зазначається у ст. 43 Конституції України [1]. Водночас, маємо усвідомлювати вікову структуризацію та стратифікацію суспільства, жодне суспільство не може існувати без дітей, дорослих осіб, які мають продуктивні фізичні і ментальні сили для праці, а також осіб непрацездатних з різних причин: фізіологічних особливостей, каліцтва, віку тощо.

Нормою ст. 46 Конституції України встановлено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням

за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

У рамках цього дослідження увагу хочеться зосередити соціальному захисті пенсіонерів окремої категорії осіб, які свідомо віддали свої знання, уміння, навички служінню суспільству і державі та їх інтересам, обираючи професію правоохоронців – поліцейських, та досягли відповідного граничного віку перебування на службі, звільнившись у відставку чи запас. У відповідь на це держава має гарантувати останнім їх трудові та соціальні права, а також їх особливості, пов'язані із виконанням соціально значущих завдань та функцій держави. Вказаному питанню приділяється більша увага у сфері правозастосування, оскільки кількість адміністративних позовів щодо визнання незаконними дій окремих посадових осіб, пов'язаних із визначенням розмірів пенсійного забезпечення пенсіонерів органів внутрішніх справ є значною у структурі всіх адміністративних справ. Нами досліджувалися окремі питання грошового забезпечення поліцейських [7; 8; 9], які являли істотну складову у забезпеченні соціальних прав поліцейських.

Відслідкуємо порядок нарахування пенсії, яка є похідною до первинного джерела доходів – грошового забезпечення.

Відповідно до ч.1 ст. 94 Закону України «Про Національну поліцію» [3] поліцейські отримують грошове забезпечення, розмір якого визначається залежно від посади, спеціального звання, строку служби в поліції, інтенсивності та умов служби, кваліфікації, наявності наукового ступеня або вченого звання.

Грошове забезпечення поліцейських розуміється як закріплена в законодавстві, обчислювана у грошовій формі сукупність виплат і надбавок, які встановлюються поліцейським з урахуванням умов та особливостей проходження ними служби в Національній поліції з метою стимулювання й підвищення ефективності виконання ними своїх службових обов'язків [2, с. 6]

Порядок виплати грошового забезпечення визначає Міністр внутрішніх справ України, зазначається у ч. 2 ст. 94 Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до п. 3, 4 Розділу І Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, затвердженого наказом МВС України від 06.04.2016 № 260 [5], Грошове забезпечення поліцейських визначається залежно від посади, спеціального звання, стажу служби в поліції, інтенсивності та умов служби, кваліфікації, наукового ступеня або вченого звання. До складу грошового забезпечення

входять: 1) посадовий оклад; 2) оклад за спеціальним званням; 3) щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, які мають постійний характер); 4) премії; 5) одноразові додаткові види грошового забезпечення. Грошове забезпечення виплачується поліцейським, які призначені на штатні посади (зарахованих у розпорядження) в Національній поліції, та здобувачам ЗВО. Зазначена норма на перший погляд містить абсолютно вичерпний перелік складових грошового забезпечення, хоча складові, зазначені у п.п. 3, 4 та 5 містять збірні поняття, які можуть тлумачитися розширено.

У ст. 102 Закону України «Про Національну поліцію» [3] міститься відсильна нормам, змістом якої є те, що пенсійне забезпечення поліцейських та виплата одноразової грошової допомоги після звільнення їх зі служби в поліції здійснюються в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [4], котрий визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції. Законом встановлено, що пенсія за вислугу років обраховується і встановлюється у процентному відношенні до відповідних сум грошового забезпечення (ст.. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»). Згідно до ч. 3 ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» пенсії особам (крім військовослужбовців строкової служби), які

мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» обчислюються з розміру грошового забезпечення, враховуючи відповідні оклади за посадою, оклади та/чи доплати за військове (спеціальне) звання, військовим (спеціальним) званням, процентну надбавку (доплату) за вислугу років, щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки, доплати, підвищення) та премії в розмірах, установлених законодавством, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року - страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

На сьогодні в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану та пов'язані із цим як обмеження прав і свобод людини, так і покладення на окремі категорії працівників, перш за все військовослужбовців та правоохоронців обов'язку із захисту і оборони територіальної цілісності, конституційного ладу України від агресора – військ рф. Усвідомлюючи додаткові ризики, яких зазнають представники цих професій, Україна створює додаткові механізми їх захисту. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168 [6] на період дії воєнного стану установлено додаткова винагорода для поліцейських в розмірі до 30000 гривень. Зважуючи на обставини, вказана доплата має характер постійної, пов'язаної із часом її застосування, оскільки застосовується протягом тривалого часу – майже 9 місяців.

Поняття грошового забезпечення є аналогічним поняттю заробітної плати [10]. Очевидно, що встановлення зазначеної доплати зумовлено поряд із вищезазначеним і з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності заробітної плати у зв`язку з інфляційними процесами та зростанням споживчих цін на товари та послуги [10].

Така додаткова винагорода є складовою грошового забезпечення поліцейських на час дії воєнного стану, підлягає обов'язковому нарахуванню та виплаті, а також виступає додатковою соціальною гарантією поліцейських під час надання ними поліцейських послуг на час дії воєнного стану.

Оскільки вказані доплати здійснювалися тривалий час щомісяця, таку доплату слід вважати додатковою доплатою, що має постійний характер

Крім того, така додаткова винагорода відповідає ознакам додаткових видів грошового забезпечення [11], а тому підлягає врахуванню під час обрахування розміру пенсії для поліцейських.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок про те, що Україна, потурбувавшись про соціальні права поліцейських, у тому числі й на період воєнного стану, достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам служби в органах Національної поліції, стимулює закріплення кваліфікованих кадрів та бажання і необхідність надання якісних поліцейських послуг. Водночас, маємо зауважити й те, що роботодавець не опікується питанням

виконання покладених на нього повноважень, зумовлених гарантуванням соціальних прав осіб, які за законодавством звільняються з відповідної державної служби у частині охоплення змістом поняття «грошове забезпечення» відповідної додаткової доплати на період воєнного стану, що призводить до перезавантаження справами адміністративні суди, які мають вирішуватися виключно за рахунок виконання відповідних норм законодавства уповноваженими посадовими особами та інтерпретації норм права з засад верховенства права, дотримання прав і свобод людини.

Література

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 12.11.2022).

2. Бортник С.М. Проблеми правового регулювання трудових прав поліцейських: автореф. дис… докт. юрид. наук за спец. 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. Харків, 2018. 29 с.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#n977 (дата звернення: 13.11.2022).

4. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text (дата звернення: 13.11.2022).

5. Про затвердження Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України від 06.04.2016 № 260. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-16#Text (дата звернення: 13.11.2022).

6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-п#Text (дата звернення: 13.11.2022).

7. Самбор М.А. Додаткова доплата до грошового забезпечення як соціальна гарантія прав поліцейських під час карантину в Україні. *Право і безпека. 2020. № 3 (78).* С. 64-79.

8. Самбор М.А. Додаткова доплата до грошового забезпечення поліцейських під час карантину: адміністративний розсуд уповноважених посадових осіб щодо ухвалення рішення про її виплату. *Право і безпека. 2021. № 2 (81).* С. 85-96.

9. Самбор М.А. Особливості правозастосовної практики у зборі та оцінюванні доказів із захисту соціальних прав поліцейських. *Право і безпека. 2022. № 1 (84).* С. 143-155.

10. Рішення Донецький окружний адміністративний суд 25 листопада 2021 р. у справі №200/11109/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101390756 (дата звернення: 15.11.2022).

11. Постанова Сьомий апеляційний адміністративний суд 04 лютого 2020 року у справі № 240/9998/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87387345 (дата звернення: 15.11.2022).

Слінько Т.М.,
завідувачка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, професорка

УКРАЇНА ЯК ПРИКЛАД НЕЗЛАМНОСТІ ДУХУ І ВІДСТОЮВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

Останні події довели, що часто висловлювання видатних постатей чи відомих діячів стають пророчими. Нині з новою силою залунали тези американського політолога Збігнєва Бжезинського. Більш того, час підтвердив їх справедливість і влучність, вірність і виваженість. Мова йде про думки й міркування, висвітлені у праці «Велика шахівниця» (1997). Американський стратег, який левову частку своїх робіт присвятив пострадянській проблематиці, вважав Україну однією із ключових точок на карті світу, головною перешкодою імперіалізму Росії, у чому переконалася світова спільнота. Можна навіть констатувати, що для Бжезинського питання України, за великим рахунком, було питанням Росії – відродиться вона як власний імперський проєкт чи увіллється в західний. Як наголошує метр західної геополітики: «Майбутнє ... України ... залежить від того, чим може стати Росія».

Однак найбільш віщим видається таке положення: «Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія досі може

боротися за імперський статус, але тоді вона стала б переважно азіатською імперською державою. … Якщо Москва поверне собі контроль над Україною з її 52-мільйонним населенням і великими ресурсами, а також виходом до Чорного моря, то Росія автоматично знову отримає можливість перетворитися на потужну імперську державу, що розкинулася в Європі і в Азії». Із наведеного стає зрозуміло, що Бжезинський ще 25 років тому чітко окреслив амбітні плани Росії, вказав на ті виклики і загрози, які може нести і становити ця країна для Європи і усього світу. Крім того, він акцентував на тому, що байдужість Європи й активна діяльність Росії ставлять майбутнє України під сумнів, а Польщу роблять головним гравцем Східної Європи [1]. Саме так і сталося – а ми тому свідки. Така ситуація виникла через те, що країни Європи, у тому числі й Україна, США, Велика Британія – демократичні держави, а не войовничі імперії, на кшталт РФ. Для них головним є дотримання прав і свобод людини, забезпечення безпеки, слідування традиціям і дотримання цінностей, що закріплено в конституціях. Зупинимося на останньому, тобто демократичних і загальнолюдських цінностях.

На думку О. Ю. Тодики, цінності – це визначальні принципи, закріплені в конституції країни і які становлять основу державності й національної правової системи, саме тому їх називають ще й конституційними. По суті, вони близькі до понять «конституційні принципи», «засади конституційного ладу», але мають ширший зміст [2, с. 164]. Виходячи з цього, Ю. М. Тодика констатує, що в конституції

повинен чітко простежуватися взаємозв'язок між базовими цінностями суспільства і правовими принципами [3, с. 21].

Трохи інший підхід у С. Шевчука і В. Речицького. Так, С. Шевчук наголошує, що конституція й конституційна юстиція намагаються забезпечити баланс між двома основними суспільними пріоритетами або цінностями демократичного суспільства: свободою, сферу якої складають конституційні права, свободи і конституційні принципи, і порядком, який ґрунтується на принципі законності (режимі точного й неухильного виконання всіма суб'єктами права законів і підзаконних актів, що не суперечать законам) [4]. Натомість В. Речицький виокремлює «прості» цінності конституціоналізму – свободу, ринок та соціальну динаміку, додаючи при цьому, що в Україні не було і немає глибокого усвідомлення того, в чому полягає загальний зміст і функціональне призначення органічного конституціоналізму в цілому. Науковець у даному випадку веде мову не про окремі норми чи інститути, а про хибне визначення головних цінностей, стратегічної мети Основного Закону [5].

Заслуговує на увагу й точка зору О. Г. Кушніренка, який зауважує, що в практиці діяльності Конституційного Суду України (далі – КСУ) отримали своє обґрунтування і деякі формально не зафіксовані в Конституції України цінності, такі як справедливість, стабільність та ін. [6].

Звернемося до рішень КСУ, де згадуються конституційні цінності. Так, державні символи як цінності згадуються у рішенні від 16 червня 2011 р. КСУ не лише визнав неконституційним положення абзацу шостого статті

2 Закону України «Про увічнення Перемоги в Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» від 20 квітня 2010 року (із відповідними змінами), але й сформулював важливу правову позицію: «В Україні немає спеціального закону, який би врегульовував порядок використання Державного прапора України та був прийнятий з дотриманням відповідної процедури, що породжує невизначеність у використанні цього державного символу та його захищеності як конституційної цінності» (абз. 2 п. 4 мотивувальної частини) [7].

Не менш важливим у контексті питання, що розглядається, є рішення КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 щодо статусу української мови як цінності. В абз. 4 п. 4.1. цього рішення зафіксовано: «Із урахуванням попереднього офіційного тлумачення статті 10 Конституції України та на його розвиток Конституційний Суд України зазначає, що закарбований приписами частин першої, другої статті 10 Конституції України юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності» [8].

Не можна оминути й такої цінності, як людська гідність. Показовим можна визнати рішення Конституційного Суду України у

справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу І Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. Конституційний Суд України в абз. 6. п. 2.3 наголошує, «що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав» [9].

Не менш важливим з позицій закріплення цінностей, на наше переконання, виступає рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. У ньому йшлося про свободу як цінність. Зокрема, в абз. 2 п. 2.3. мотивувальної частини зафіксовано: «Конституційний Суд України виходить із того, що серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невід'ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного

розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України» [10].

Варто зупинитися й на рішенні у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. У даному випадку предметом розгляду було право на приватність як цінності. КСУ своє бачення висловив в абз. 4 п. 3.1 мотивувальної частини: «Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб».

Звісно, Україна як правова демократична держава в Основному Законі закріпила визнані всім цивілізованим світом цінності, права і свободи. Проте на сучасному етапі розвитку (точніше, упродовж останнього десятиліття) український народ неодноразово змушений був відстоювати конституційні цінності, серед яких право на свободу. Йдеться про події 2004 р., коли було викривлено результати виборів

Президента, 2013–2014 рр. під час Революції Гідності, коли на кону стояв вибір зовнішньої політики нашої держави.

Нині українці також виборюють свої права на свободу, життя, приватність та ін. Пов'язано це з тим, що Російська Федерація вторглася на територію нашої країни з метою захоплення територій. Останні події яскраво продемонстрували всьому світу не лише надзвичайну силу українського суспільства, міць Збройних Сил України і здатність до єдності політиків заради інтересів нашої держави, вони показали, наскільки важливими в сучасному суспільстві є справжня свобода й загальнолюдські цінності: життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпека, суверенітет, мова.

Поведінка і вчинки (які межують із смертю, є ризикованими) пересічних громадян, військовослужбовців, тероборонівців, волонтерів є доказом того, що Україна і її народ – це приклад незламності духу і відстоювання основних прав і свобод людини і громадянина, загальновизнаних принципів. Незважаючи на втрати, яких ми зазнаємо, українські військові кожного дня нищать ворога, завдаючи їм значних втрат як у живій силі, так і у техніці, тримаючи оборону, не даючи можливості просунутися далі. Кожен каже, що за спиною рідна земля, сім'я, друзі і близькі. Хлопці, які повертаються з полону, ступаючи на рідну землю, цілують її. Ми – українці стали, так би мовити, щитом для Європи, заслонивши собою демократію, охороняючи й відстоюючи світові принципи, конституційні цінності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бжезинський про Україну. Цитати за 20 років. URL : https://ua.korrespondent.net/world/3855983-bzhezynskyi-pro-ukrainu-tsytaty-za-20-rokiv

2. Тодика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства. Харків : Право, 2007. 480 с.

3. Тодика Ю.М. Основи конституційного ладу України: монографія. Харків: Факт,2000. 176 с. С. 21

4. Шевчук С. В. Історія конституціоналізму: від святого письма до конституційного тексту. Елементи конституціоналізму. URL : http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3040

5. Речицький В. Прості цінності конституціоналізму. URL : http://krytyka.com/ua/articles/prosti-tsinnosti-konstytutsionalizmu

6. Кушніренко О. Г. Базові цінності конституційного ладу та їх взаємозв'язок з правовими принципами. *Формування європейського правового простору: історія і сучасність* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків : НДІ держ. буд-ва, 2011. С. 15–17.

7. Рішення КСУ від 16 червня 2011 р. . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text

8. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування

української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу І Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text

Холмогорова Л.В.
адвокат, аспірант 3 року навчання
кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СВОЄРІДНІСТЬ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДОВІЙ СПРАВІ В ЧАСИ РУСІ (IX-XII ст.)

Відомо, що цивільне судочинство, у першу чергу, передбачене для розгляду приватно-правових спорів, вирішення яких проводиться за правилами позовного провадження. Вся історія становлення та розвитку цивільного процесуального законодавства України вказує на те, що в рамках цивільного процесу розглядалися позовні вимоги, прийняття яких судом до розгляду відкриває позовне провадження. Проте, в ранні періоди української державності цивільний процес як самостійний напрямок процесуальної діяльності суду не виділявся, оскільки тривалий час для людського суспільства, особливо додержавного періоду, був притаманний синкрентизм. Проявом синкретизму в сфері судочинства стало існування єдиної процесуальної форми розгляду приватно-правових і публічно-правових вимог. Тільки з часом, зокрема в XIX ст., відбулася формальна диференціація судового процесу на цивільний та кримінальний.

Вирішення правових конфліктів характерно не тільки для

державного суспільства, але й додержавного, коли діяли так звані общинні суди. Їх метою було забезпечення дотримання встановлених звичаїв, які фіксували соціальний досвід того часу, спокій всередині роду та мирне співіснування за його межами, а також справедливість. Так, американський дослідник Говард Зер стверджував, що в первісно-общинному суспільстві переважало відновне, а не каральне правосуддя, де на перше місце виходили переговори та домовленість про компенсацію за вчинене, а не застосування примусу у вигляді покарання правопорушника [1, с. 120]. Діяльність общинних судів регламентувалася звичаями, багато з яких було втрачено, але частина з них фіксувалася пізніше (в літописах, в законах і т.д.). Саме вони можуть дати уявлення про те, як відбувався початок вирішення правових конфліктів у наших предків східних слов'ян, коли вони ще не мали своєї держави. Як справедливо вказує Е.С. Зеленяк, досліджуючи історію становлення інституту оцінки судових доказів у цивільному процесі, норми Руської Правди зафіксували звичаєві правила, які регламентували не тільки роботу суду з системою формальних доказів у період Русі, але й докази, що базувалися на забобонах, які використовувалися в додержавний період задовго до появи першої держави у східних слов'ян [2, с. 14]. Оскільки Русь була першою ранньо-феодальною державою східних слов'ян, яка існувала в кін. IX – сер. XIII ст., можна зробити припущення, що описаний порядок відкриття провадження в судовій справі у нормах Руської Правди, проявлявся раніше в додержавний період. Невипадково поряд з діяльністю державних судів у Русі продовжували функціонувати

общинні суди, які вирішували спори на підставі звичаїв, а не великокнязівського законодавства.

Руська Правда описує судочинство фрагментарно, вказуючи конкретні процесуальні дії, які мали бути вчинені або регламентуючи окремі процедури, які притаманні лише певним категоріям судових справ. Так, однією з процедур, яку описує Руська Правда та яка мала місце в додержавний період та має відношення до початку судового провадження була процедура «закличу», сутність якої полягала в оголошенні «на торгу» інформації про втрачену чи вкладену річ (холопа). Як видно, це була універсальна процедура при вчиненні як кримінального, так і цивільного правопорушення. Без цієї процедури, яку одні дослідники відносять до досудової стадії [3, с. 665], а інші вважають початковим етапом віндикаційного провадження [4, с. 174], розпочати слухання справи було не можливо.

В Русі діяли три види судів: державні (великокнязівські), церковні та общинні (вервні). Чітко була визначена тільки виключна компетенція церковного суду за церковними статутами князя Володимира та Ярослава [5, с. 139-140]. Тому позивач свою приватно-правову вимогу міг на власний вибір пред'являти як до державного суду, так і до общинного, не порушуючи виключної юрисдикції церковного суду. Общинні суди, на перших етапах існування Русі були більш привабливі, оскільки вони були наближені до місцевого населення (общинний суд міг охоплювати своєю територіальною юрисдикцією від 1 до 9 населених пунктів [6, с. 3]), в той

час як судочинство великого князя носила «рухливий» характер із-за специфічної системи збору данини: «полуддя». Тим не менше, окремі норми Руської Правди визначали деякі справи, які міг вирішувати виключно великий київський князь: справи щодо смердів, які проживали на князівських землях (ст. 33 Коротка Правда) [7, с. 15], спори закупів зі своїми панами (ст. 56 Просторова Правда) [7, с. 25], справи про спадкування (ст. 108 Просторова Правда) [7, с. 30] тощо. Оскільки постійнодіючих на місцях державних судів не було, позивач міг чекати на правосуддя у своїй справі цілий рік. Але після проведення адміністративної реформи князем Володимиром Великим, з'явилися його представники на місцях – посадники, що наділялися судовими функціями. Посадники мали свій апарат управління, де частина чиновників також могли здійснювати судочинство (зокрема, тіуни).

Реалізуючи право на позов, позивач повинен був дотримуватися правил територіальної юрисдикції, але останні були чітко прописані тільки в церковних статутах. Так, основним місцевим церковним судом був суд єпископа, де позови розглядалися в єпископських палатах [8, с. 110]. Територіальна юрисдикція забороняла звертатись з позовом для розгляду судової справи до суду єпископа іншої області [9, с. 13]. Для державних судів подібного жорсткого правила не існувало, оскільки великий київський князь як верховний сюзерен міг взяти до свого провадження будь-яку справу. Нерідко позивачі самі цього хотіли, оскільки були незадоволені місцевим судочинством (скарги на тіунів Ратшу та Тудора [10, с. 943]).

Аналіз норм Руської Правди показує, що вона загалом описує два види позовів: речовий (ст.ст. 11, 13-14 Короткої редакції, ст.ст. 34-36, 39 Просторової редакції) та особистий (ст.ст. 54-55 Просторової редакції). Перший стосувався віндикації у випадку втрати чи крадіжки рухомої речі, під якою також розуміли людину (холопа). Другий мав відношення до стягнення боргу купцями. О.В. Бобровський зауважує, якщо кредитор давав в борг більше 3 грн. без свідків, він втрачав право на позов [11, с. 25]. Характерним для цивільних справ було те, що вони вирішувалися одразу й на місці, щоб сторона яка вигравала справу негайно отримувала виконання судового рішення. Тому на відміну від сучасного цивільного процесу, судочинство Русі, окремі стадії не виділяло, а небагаточисленні процесуальні дії характеризувалися простотою та зливалися в одну процесуальну форму. Особа, права якої були порушені, переслідувала порушника, затримувала об'єкт спору та не випускала його з рук, поки суд не виносив своє рішення [4, с. 171]. Ось чому у вирішенні справи (знайдення «правди») були зацікавлені обидві сторони.

Усне судочинство не передбачало подачі позовної заяви як процесуального документу, а тому для початку провадження у справі сторони повинні були з'явитися до суду, де озвучували претензії один до одного. Причому, явку відповідача повинен був забезпечити позивач, який вдавався до процедури «закличу» або «зводу». Позивач нерідко застосовував фізичну силу, якщо відповідач відмовлявся йти на суд добровільно: процесуальна змагальність переростала у фізичне

протистояння. Проте, Н. Дювернуа, посилаючись на ст. 29 Руської Правди (Тр. сп.), вказує, що у випадку неможливості відповідача з'явитися до суду разом з позивачем, перший виставляв замість себе поручителя, який гарантував явку відповідача на суд протягом п'яти днів [4, с. 174]. Це усувало застосування примусу до відповідача. Але на поручителя покладалися всі наслідки неявки відповідача. Ряд науковців прямо зазначають, що сторони укладали договір, за яким визначався предмет позову, суддя, до якого треба звертатися та строк явки до цього судді [12, с. 712; 13, с. 11-12]. Очевидно, що такий договір виступав у формі усної домовленості.

Таким чином, у Русі відкриття провадження у справі пов'язувалося з явкою обох сторін на суд, де вони усно висловлювали претензії один до одного. Цій явці, враховуючи приватно-змагальні засади судочинства Русі, передували дії по розшуку та доставлення на суд відповідача. Держава в особі суду усувалася від забезпечення явки сторони.

Список використаних джерел:

1. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание. Москва: Центр «Судебно-правовая реформа». 2002. 328 с.

2. Зеленяк Е.С. Інститут оцінки доказів у цивільному процесі: дис. …канд. юрид. наук. Ужгород, 2014. 221 с.

3. Стецюк Б.Р. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі. *Форум права.* 2012. №2. С. 665-669.

4. Дювернуа Н. Источники права и судъ въ древней Россіи: опыты по исторіи рускаго гражданскаго права. Москва: Въ университетской типографіи (Катковъ и К), 1869. 419 с.

5. Российское законодательство X-XX веков: в 9-ти томах. Москва: Юрид. лит., 1984. Т. I Законодательство Древней Руси. 432 с.

6. Иванишев Н. О древнихъ сельскихъ общинахъ въ Юго-Западной Россіи. Кіев: Типография Федорова и Мин, 1863. 72 с.

7. Правда Русская. Учебное пособие ; отв. ред. Б. Д. Греков. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1940. 112 с.

8. Гайденко П.И., Филлипов В.Г. Церковные суды в Древней Руси (XI – середина XIII века): несколько наблюдений. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2010. №12 (227). Вып. 45. История. С. 106–116.

9. Левчук М. В. Церковний суд у Київській Русі (історичко-правове дослідження): автореф. дис. …канд.. юрид. наук. Київ, 2010. 22 с.

10. Стриттер И. Исторія Россійскаго государства. Санктпетербургъ: Тип-я Осдора Брункова, 1800. Часть 1. 946 с.

11. Бобровский О.В. Уголовный и гражданский процесс по Русской Правде: автореф. дис. …канд. юрид. наук. Казань, 2007. 28 с.

12. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2005. 800 с.

13. Падох Я. Давнє українське судове право (конспект викладів). Мюнхен, 1949. 49 с.

ЗМІСТ

Бєлов Д.М., Росул Н.О. Соціальне підприємництво як елемент механізму реалізації конституційних прав громадян 4

Бєлова М.В., Гусуйнова С.З. Соціальне підприємництво: загальні теоретичні підходи 11

Бисага Ю.М. Реалізація соціальних прав громадян в умовах війни 20

Копча Н.В., Копча В.В., Загальні та окремі положення криміналістичної тактики під час розкриття та розслідування злочинів 26

Переш І.Є., Барна О. Право на мир: зміна парадигми після військового вторгнення рф на територію України 37

Продан В.І. До питання про роль та значення освітньої міграції 49

Самбор М.А. Грошове забезпечення та пенсія, як соціальні права поліцейських в умовах воєнного стану 54

Слінько Т.М. Україна як приклад незламності духу і відстоювання конституційних цінностей 64

Холмогорова Л.В. Своєрідність відкриття провадження в судовій справі в часи русі (IX-XII ст.) 73

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ШКОЛИ

«ПРАЦЯ ТА ЇЇ ОПЛАТА, ВІДПОЧИНОК В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА РАЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ»

м. Ужгород 18 листопада 2022 р.